

SEYAHATNAMELERDE BURSA MEVLEVİHÂNESİ

*Hasan Basri ÖCALAN**

ÖZET

Anadolu'da XIII. yüzyılda temelleri atılan Mevlevîlik tarikatı, kurulduğu tarihten sonra öncelikle Anadolu olmak üzere zamanla değişik bölgelere yayılmıştır. Osmanlı coğrafyasının değişik şehirlerinde kurulan Mevlevîhâneler, tarikatın yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. XVII. yüzyılda Bursa'da Cünnü Ahmed Dede tarafından kurulan Bursa Mevlevîhânesi kurulduğu tarihten itibaren önemli bir konuma gelmiş ve birçok Mevlevî derviş burada yetişmiştir. Dergâh, değişik zamanlarda Bursa'ya gelen seyyahlar tarafından ziyaret edilmiş, yapılan ziyaretlerde hatırdan kalan bazı bilgiler kaleme alınan seyahatnamelerde yer almıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Bursa, Mevlevihane, seyahatname, tarikat, tasavvuf.*

ABSTRACT

The Dergâh of the Mawlawiyya of Bursa in Travels

The Mawlawiyya founded in 13th century had been spread after the foundation date, previously in Anatolia then various regions in the course of time. Especially in the time of Ottoman State, the dervish lodges of the Mawlawiyya, were founded different cities of Ottoman geography have made a contribution to spread of Sufism. Dergâh of the Mawlawiyya, of Bursa,

* Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi.

founded by Cünûnî Ahmet Dede in 17th century, where many Mavlavî dervish trained, has become an important position. The Dergâh was visited by travelers who had come to Bursa in different times. In these visits some information that kept in mind was written by these travelers' dailries.

Key Words: Bursa, The Mawlawi Dergâh, travels, sufi tariqa, sufism.

Bursa'da Mevlevîliğin yayılması bazı kayıtlarda on yedinci asırdan önceye kadar giderse de, esas itibariyle söz konusu asırda Bursa Mevlevî-hânesi'nin Cünûnî Ahmed Dede tarafından kurulmasıyla temellenmiştir (Mehmed Şemseddin, 1997: 495). Pınarbaşı semtinde

*Mevlevîhâneyi Cünûnî Dede
Eyledi hû diye diye ihyâ (1024)*

beyitinde işaret edilen 1024/1615 tarihinde kurulan Mevlevîhâne, 1925 yılına kadar birçok dervişe hizmet vermiş, ziyaret edilmiş, onarılmış ve ilaveler yapılmıştır (Kara, 2001: 146; Öcalan, 2000: 135).

Cumhuriyet döneminde ise bazen depo, bazen de karakol olarak kullanılan Bursa Mevlevîhanesi bakımsızlıktan yıkılarak, yerine Belediye tarafından su deposu yapılmış, geriye yeniden yapılan bir türbe dışında hiçbir şey kalmamıştır (Kara, 1996: 155).

Bu yazıda değişik zamanlarda Mevlevîhâne'yi ziyaret eden bazı seyyahların hatıralarından birtakım bilgiler aktarılacak, ancak daha çok Mehmed Ziya Bey'in hatıralarından bahsedilecektir.

SEYYAHLARIN KALEMİNDEN MEVLEVÎHÂNE

Evliya Çelebi

XVII. yüzyılda Bursa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, "Tekyehâ-yı Burûsa" başlığı altında Mevlevîhâne'den başlayarak Bursa'daki bazı tekkeler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Ünlü gezgin Bursa Mevlevîhânesi'ni şöyle tavsif etmektedir:

"Cümleden mükellef, âsitâne-i Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmîdir. Pınarbaşı râhu üzre yetmiş seksen hücreli ve semâ' meydanaıyla ârâste, bağ ve bahçe ile pîrastedir." (Evliya Çelebi, 1314: 14).

Josef Pitton de Tournefort

XVII. yüzyılda Mevlevîhâne'yi gezen, hakkında bilgi veren ve bir de gravürünü yapan Tournefort, Cuma ve Çarşamba günleri burada Mevlevî âyini icrâ edildiğini yazmaktadır (Tanrıkorur, 2000: 243).

Marie de Launay/Bonkowski

XIX. yüzyılda Bursa'yı ziyaret eden ve hatırlarını Bonkowski ile beraber kaleme alan, Fransız asıllı Osmanlı topraklarında memurluk yapan Marie de Launay, Bursa Mevlevîhânesi hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bursa’da birçok tekke vardır. Dervişlerin evi olan bu zaviye ve tekkelerden ikisi çok önemlidir. Bunlardan biri Mevlevîhâne, diğeri de Bektaşî Dergâhı olan Abdal Murat tekkesidir. Mevlevîhâne kentin doğusunda, Hükümet Konağı ile Yeşil Cami arasındadır. Diğer Mevlevî tekkelerinde olduğu gibi burada da dervişler aleni olarak ayin yapmaktadır. Müslüman olmayan yabancılar da, kemal-i nezaketle kabul olunup, ayini güzelce görebilmeleri için birer özel yer ayrılmıştır. Ayinlerin ne demdem olduğunu bilmeyenler kendi gözleri ile görmeseler ayin anında dervişlerin semazenler ile Tanrı arasında nasıl bir bağın kurulduğunu anlayamazlar.” (Günaydın-Kaplanoğlu, 2000, 153).

İbnu'l-Celâl Sezâyî

10 Nisan 1300/23 Nisan 1884 tarihinde Bursa'ya gelen İbnu'l-Celâl Sezâyî, 14 Nisan Cuma günü *“Saat altı raddelerinde Burûsa Mevlevîhânesinin mukabele günü olmak münasebetiyle Mevlevîhâneye ve ba'de'l-hitâm-ı mukâbele oradan da panayırdığı haberi alınmak cihetiyle Acemler'e azimet olundu”* şeklinde dergâhı ziyaret ettiğini kısaca belirtir (İbnu'l-Celâl, 1308: 37).

Mehmed Ziya

Bu makalenin esas konusunu oluşturan Mehmed Ziya'nın hatıralarıdır. İhtifalci Mehmed Ziya, 1892 tarihinde Bursa İdadisi'nde müdürlük yapmıştır. Lise öğrencisi olduğu yıllarda Mevlevîliğe ilgi duymuş ve bu ilgi neticesinde, kendi ifadesine göre 600 sayfalık bir eser yazmış ve bu eserde Mevlevî büyüklerinin biyografilerini tanıtmıştır. Ancak yazdığı bu eserin basımı tamamlanmamış; 1328/1912 yılında İstanbul'da basılan *Bursa'dan Konya'ya Seyahat* adlı eser ise Mehmed Ziya'nın bahsettiği kitabının bir özeti mahiyetindedir. Mehmed Ziya kitabında Kütahya, Afyon ve Konya Mevlevîhânelerinin yanısıra Bursa Mevlevîhânesi hakkında esaslı bilgiler

vermiştir (Eyice, 1993: 121). Müellifin Bursa Mevlevîhâne ile ilgili verdiği bilgileri adı geçen eserden Latinize ederek aktarıyoruz:

“.....Yemekler yendi, kahveler içildi. Fakir dedim ki: “Gündüz ki ziyaretlerden diğer sûretle müstefid oluyoruz. Muvaffakiyet buyurulursa bu akşam Mevlevîhâne’ye gidelim. Şeyh Efendi Hazretlerini ziyaret edelim.” Rufeka bu teklifi kabul ettiler. Fener yakıldı, biz tekkeye yollandık.

İnebey’i geçip yokuş başında Çâderî Ali Bey pederimizin hanesine uğradık. Dördümüz birlikte Dergâh-ı Şerif’e vardık.

Ali Bey güzel gün görmüş, müteaddid hüdâmât-ı devlette bulunmuş, hoş sohbet bir sâdık Mevlevîdir.

Şeyh Efendi Hazretleri henüz gelmişler, bizi kendiye has olan bir tevazu ve nezaket ile kabul buyurdular. Resm-i dest-bûsu ba’de’l-îfa mindere oturduk. Efendi-yi müşârun ileyhin daha sonraları hakk-ı fakirânemde gösterdikleri âsâr-ı teveccühü hiçbir zaman unutamam.

O geceki muhabbetimiz saat dörde kadar devam etti. Ertesi gün cuma olmak hasebiyle icra edilecek mukabele-i şerifeye davet olunmak gibi bir bahtiyarlığa da nâil olduk. Vâkıa bu gibi vezâif-i mukaddese için davete hacet yoktur.

Bâ-husus Cenâb-ı şeyh Galib’in buyurduğu gibi:

Gelenler âsitân-ı evliyaya

*Bütûn davetlidir **Gâlib** safaya*

Davet olursa böyle olmalı.

Demek ki, Cuma programımız böyle mukaddes bir ziyaretle iftitahtan etmiş oluyor.

Uzatmayalım... Ferdâsı günü, öğle taamını dervîşân ile birlik-de tenâvül etmek üzere Ali Bey’i birlikte alarak dergâha geldik.

Bu âsitân-ı feyz-nişân-ı Mevlânâ ziyaret edenlerce ma’lûm ol-duğu üzere Pınarbaşı denilen mahalle karib gayet vâsi’ huzzâr-temen-nâ bir bahçenin vasatında kâin olup, geniş, müzeyyen bir semâhâne ile müteaddid hücreyi hâvidir.

İnebey’den Mevlevîhâne’ye gelirken sol tarafta burc üzerinde yeşil bir türbe görülüyor ki, burada meşâhir-i vâsilîn-i sûfiyyeden Burûsalı Mehmed Üftade Efendi Hazretleri medfundur. Müşârun ileyh bir çok zamanlar Hazret-i Emir Cami-i Şerifinde hitabet etmiş ve Sultan Murad-ı Sâlis Hazretlerinin mazhar-ı iltifat-ı mahsusaları olmuş idi.

“nevvarallâhu medca’ahu” intikallerine tarihtir. (988)

(44) Üftade Cami-i Şerifi mevkiinden Burûsa'nın Gökdere, Işıklar semti pek latif, hakikaten neşat-âver bir manzara arz eder.

Şeyh Efendi'nin nezdine varmadan evvel Dergâh-ı şerifin nâyzen başısı Hâfız Dede'nin hüccresini ziyaret etmek lazım geldi. Binâen aleyh doğruca buraya girdik.

Dede Efendi o gün mukâbelede okunacak hicâz peşrevini geçiyordu. Biz içeri girdiğimiz zaman, nâye fasıla verdiiyse de rica ve niyâz üzerine üflemeğe devam ettiler.

Sevdiğim arkadaşlardan bir zat makâmât vasfında Hicâz hakkında şöyle demiş idi:

Hicâz olsa makamı kible-i vicdan-ı âşıkdan
Çıkar eflâke dek bin na'ra-i lebbeyk aşk-efzâ

Hâfız'ı dinleyenlerin teslim-kerdesi olduğu vechile nâyı pervasız üfler. Nefesinde başka bir tesir vardır. Zâten nâyı dinleyişe göre insanda muhtelif tesirler husula getirir. Âşıkın aşkını, ârifin irfanını artırır. Velhasıl her kes derece-i nazar ve irfanına göre velvele-i nâydan bir hisse-i lezzet ve halâvet duyar.

Nâyın vasfında Cenab-ı Mevlânâ'nın:

Âteş-i ışkest k'ender nây fütâd
Cûşş-i ışkest ke'nder mey fütâd¹

buyurmuş olduğu ma'lûm-ı erbâb-ı vukûfdur. İrfan, edeb ve sükûnet mekteb-i Mevlevî'nin üssi'l-esas talimidir. Diyebilirim ki fitraten edîb ve ârif olmayan o mektebin şâkird-i feyzcüyânı zümresine dahil olamaz.

Biz nây ile manen teğaddi ederken ezân okunmağa başlandı. Kalktık, semâhânenin kible cihetindeki şadırvandan tecdîd-i vudu' ile içeri girdik. Dervişân birer birer vurûd etmeğe başladı. Az bir müddet sonra Şeyh Efendi hazretleri zuhûr ederek selam ve niyaz ile kabul eyledi.

Hutbe okundu, namaz kılındı. Herkes yerli yerinde edeb ve tazîm ile oturdu. Dervişân müterakkib ve müteveccih iken na't okundu onu müteâkib güzel bir taksim, daha sonra yukarıda (45) dediğim dibi hicaz peşrevi terennüme başlandı. Bu esnada cümleten kıyam edildi. Dervişân önde pişvâyı tarikleri bulunduğu halde malum olan devr-i kebiri ba'de'l-ifâ icrâ-yı semaa ibtida eylediler.

Dâni semâ çibûd savt-ı belî şenîden
Ez hvîştten burîden bâ-vasl-ı û residen²

¹ Neye düşen aşkın ateşidir. Meye düşen ise aşkın coşkudur.

² Semân ne olduğunu biliyor musun, sesi işitmektir. Kendi varlığını aşmak, O'nun vuslatına ermektir.

(46) Mukabele-i şerife bir saat kadar devam etti. O gün hava pek latif olduğundan dergâhta pek çok züvvâr var idi.

Mukabeleden çıkıldı. Şeyh Efendi'nin dairesine gidildi. Kahveler içildi. Bir saat kadar muhabbetden sonra arz-ı râsime-i veda eyledik.

Dergâh-ı şerif-i mezkûrun bânisi Larendeli (Karaman) Ahmed el-Mevlevî Hazretleridir.

Müşârun ileyh evlâd-ı meşâyıhdan olub Kadı Paşazâde Hazret-i Çelebi Hüsrev (886-969) –kuddise sırruhu evfer- zaman-ı meşihatlarında mazhar-ı irşâd ve nâil-i icâzet olarak Âsitân-ı Vâlide Sultan'da nice zaman vahdet-güzîn iken kudemâ-yı dedegân ve meşâyih beyninde zuhûr eden vak'a-i ihtilaf üzerine âbâ ve ecdâdının vatani olan (Şehrizûr) tarafına ihtiyar-ı seyahat etmişler idi. Esnâ-yı seyr u seferde Bağdâd-ı dârus's-selama girerek cilvegâh-ı Hazret-i Sultan divânı olan buk'a-i mübarekede mukîm ve münzevî olmuşlar idi. Orada hengâm-ı ikametlerinde kendilerinin mazhar-ı sırr-ı ehad olduklarına delalet edecek nice âsâr-ı kemâl ve kerâmet zuhûr etmiş olduğundan fukarâ ve ehlibânın niyaz ve istirhamlarını redd edemiyerek meşihatı kabul etmişler idi.

Kendileri daima vecd ve istiğrak âleminde olduklarından (Cünûnî) mahlastıyla ma'rûf ve müstehir olmuşlardır.

Bağdad-ı Behişt-âbâd Zâviye-i Mevleviyyesinde çend sâl hizmet-i fukarâ ve dervişânda bulunduktan sonra Derviş Ahmed Niyâzî isminde bir zat-ı rûşen-zamîri kenduye kâim-i makam nasb ederek ve bazı dervişân ile birlikte cânib-i Rûm'a müteveccih olmuşlardır.

Olvakit Konya'da, Dergâh-ı cenâb-ı Mevlânâ'da Ebu Bekir Çelebi Hazretleri* icrâ-yı meşihat buyuruyorlar idi. (965-1053) Bir gün Çelebi-yi müşârun ileyh, esnâ-yı meclisde kendisine hitaben: “Mevlânâ! Dâru's-saltanati'l-kadîme Burûsa meyân bilâd-ı islamiyyede burc-ı evliyâ** demekle meşhur olub bizim tarikimize mensub bir tekiye bulunmaması mûcib-i taaccub ve istiğrabdır. Bari sizi oraya gönderelim” buyurması üzerine Cenâb-ı Şeyh ihtiyarlığından ve muhtac-ı sila olduğundan bahisle maskat-ı re'si olan Larendeye gitmeği arzu eylediğini işrâb eder.

(47) Resm-i dest-bûsiyi îfa için Çelebi Hazretlerinin pişgâh-ı âlilerine vardıkta müşârun ileyh hâzırın bi'l-meclis olanlara hitaben tekrar buyururlar ki: “Mevlânâ'yı biz, Burûsaya göndermek sadedinde idik. Ancak kelam-ı hayr-encâmımızı gûş-ı kabule almadılar.”

* Müşârunileyh Hazretleri Fâtih-i Bağdad zamanında Dersaadet'e gelerek olvakit Sadriazam bulunan Bayram Paşa'nın konağında müsafere üzere iken irtihal-ı dâr-ı beka etmekle (Bâb-ı Cedid) Mevlevîhânesi derununda defn edilmiştir.

** Burc-ı azam ikidir: Biri Dımaşk-ı Şamdır ki burc-ı enbiyâ, diğeri de Burûsadır ki burc-ı evliyâdır.

Şeyh bu söz üzerine bir kere tefekkür eder ve Bağdad'ta bulunduğu zaman görmüş olduğu rüya (48) derhal hatıra gelmekle hemen kalkıp Ebu Bekir Çelebi Hazretleri'nin elini ve dizini öperek Burûsa'ya azîmet üzere mea'l-i tizar istihsâl-ı müsaade eyler.

Bağdad'da iken gördüğü rüya şu idi: “Dest-i mübareklerine hadika-i sun'-i ilâhîde küşâyış bulmuş bir taze gül verilir. Bu gülü koklarsa da bûydan asla bir şey istişmam edemez. O vakit der ki: Ne olaydı bu verd-i ranâ letâfet-i suverisiyle mütenasib bir kokuya mâlik olaydı. Bu mulahaza-i manevîyye üzerine: “Bu gülün kokusu sana Burûsa'da erişir” denmiş. İşte Çelebi Hazretleri'nin ikinci hitabı üzerine bu vâkı'a-i halet-engîz lâyih-i zamîr-i Cünûnî'ye velvele-âmiz olmuş idi.

Uzatmayalım. Döne döne Karahisar ve Kütahya'ya uğradıktan sonra Burûsa'ya gelir ve Sedbaşı kurbinde Şeyh Yakûb Zâviyesi'nde tevakkuf eder. Ol tarihte mûmâ ileyh Yakub Efendi İstanbul'da Eyûb Sultan civarında oturuyormuş, Dede'nin orada ihtiyâr-ı ikâmet etmesi üzerine fukarâ-yı Mevlevîyyeden bazıları gelip gitmeğe ve icrâ-yı de'b u âyin olunmağa başlar.

Lâkin müsâfir oldukları zâviye fukarâ ve dervîşânı istiâb etmemeğe başladığından hemşîrezâdesi Sâlih Dede ile birlikte Burûsa'daki makâmât-ı müteberreke-i evliyâ-yı kirâmı ziyâret ve meşâyih ile musâfahaya râğbetden sonra (Pınarbaşı)'nda hâlâ merkad-i münevverleri olan mahalle geldiklerinde (hâzâ mâ ve'ade'r-rahmânu...) âyet-i kerîmesini tilâvet ve (în kûşe-i hâk tûşe medfen-i meşâyih-ı mevlevî hâhed bûd³) remziyle ol mevkiin mahall-i ğars olduğuna işâret buyurmuşlardır.

Çünkü Bağdad'ta gördüğü rü'yada: Kendi hândânı gülşeninden bir gülbin-i ra'nâyı ihrâc ve Burûsa'da ğarsa me'mur olmuşlar idi. Gülden maksûd olan da halefî ve hemşîrezâdesi Sâlih Dede'dir. Ahmed Dede, el-yevm dergâhın bulunduğu mahalli satın almak istemişlerse de mutasarrıfî olan kimse gürûh-ı muteassibînden olup, satmak istemediğinden, merkûmun vefatı üzerine zevcesi mülkünü cenâb-ı şeyhe terk ve teberru' ettikten mâ'adâ taht-ı nikâhlarına dahi girmişler idi*.

Ebrâr-ı ümmet tarafından tekrîr-i fâtihaya vesile olmak üzere müşârun ileyhın menâkıbından bazıalarını burada zikr edelim:

Cenâb-ı Şeyh bir gün Seyyid Nâsır makâmını ziyâret ederken harâbâtî bir zat elinde sikkesi olduğu halde gelir ve ayağına kapanıp sûzişle Burûsa ağasından şikâyet eder: Dervîşin sûzişle vuku' bulan şikâyeti (49)

³ Burası Mevlevî meşâyihinin mezar yeri olacaktır.

* Örfîzâde Mustafa Hâleti Efendi Burûsa kadısı iken Baldırzâde Selîsî bâb-ı kitâbeti hizmetinde bulunmuş olduğundan zâviye-i mezkûrenin vakfiyesini bizzat imlâ ve terkîm eylemiştir. (1026).

üzerine tekrar sikke-i şerîfeyi tekrîmât-ı ma'lûme ile iksâ ettikten sonra (Ve berev! tû der niyâz-i hîş bâş ve ber-mâst nemâz ve hvânden⁴) buyururlar. Ve fî'l-hakîka ağâ-yı merkûm ta'kîb-i eşkiyâdan avdetinde atdan inerken mürde olarak yere serilir ve şeyh hazretleri dahi va'd-i âlileri mûcebince ertesi sabah Câmi'-i Kebir'de cenaze namazında hâzır bulunurlar. Fesubhanallah!

Evlîyârâ hest kudret-i izâle

Tîr ceste-bâz gerdânîd zi-râh⁵

Yine bir gün ma'a-dervîşân Abdâl Türbesini ziyârete gitmiş iken Burûsa'da ne kadar meşâyih varsa cümlesi zâd u zahîreleriyle oraya gelirler. Esnâ-yı zikr u tevhîdde, arkasından bir kelb kovalayan bir tavşan kendisini ulu orta halkanın içine atar, kelb de halkanın hâricinde kalıp tavşan ona, o tavşana bakmağa başlarlar. Bir iki dakika sonra her ikisinin de tezâd-ı cibilleri üns ve ülfete mübeddel olarak yek diğeriyle oynamağa ibtidâr edince cenâb-ı şeyh (în halka-i cem'îyyet-i fukarâ yek dâire-i ittihâd est ki, der-i o şîr ve âhû ve şehbâz ve tîhû ve her-gûş ve kürbe ve mûş bâ yek diğeri ittihâd ü ulfet dârend ve ân tezâd-ı cibillî bîrûn der mânde est⁶) kelâm-ı hakâyik beyânıyla cibilleten ve tabîaten birbirine düşman olan iki mahlûkun şu hâli zâhiri olduğunu ve halka-i tevhîdin eczâsı kemâl-i ittihâd üzere olmayınca istifâde-i dâire-i tevhîd muhâl idüğünü tafsîl buyurmuşlardır.

Ahmed Dede hazretleri evâhir-i ömründe sâlîfu'z-zikr Salih Dede'yi Mesnevihânlık hizmetine tayîn etmişler idi*. Bir gün ders ve mukâbelden çıkıldıktan sonra, Salih Dede şeyhinin elini öpmeğe gitmiş idi. Şeyh (tahammül-i ân bâr-ı gerân çe gûne⁷) buyurmuş. Salih Dede hod furûşane bir sûretde mukâbele etmiş olduğundan Hazret-i Şeyhin canı sıkılmış ve bu hâlin te'sîratından olarak derste fevkalâde takrîre mâlik olan Dede'ye bazı hâlât ârız olmuş idi.

Ucub-ı nefis, da'vâ-yı enâiyyetin mâni'-i feyz ve terakkî olduğu bu vak'a-i ibret-âmîz ile de sâbit olmuştur.

⁴ Git! Kendi niyazınla uğraş, onun cenaze namazını kılmak bize düşer.

⁵ Evliyada bazı şeyleri izâle etmek kudreti vardır. İşin yolunu bilerseniz size gelen ok bile geri döner.

⁶ Bu cem'îyyet-i fukarâ dairesi birbirine öyle uygun bir halkadır ki, aslan ile ceylan, şahin ile çil kuşu, tavşan ile kedi ve fare biri diğeriyle muhabbet halindedir. Yaratılışlarından kaynaklanan farklılık ortadan kalkmıştır.

* Mevlevî şeyhliği esasen Mesnevihânlıktır, Bu cihet meşihatnâmelerinde musarrahdır. Fakat teessüf olunur ki esâmisi erbâb-ı irfanca ma'lûm olan bazı meşâyih-i kirâm-ı Mevleviyyeden mâadâsı hikmet nisâbı "Mesnevî"nin zâhir manasına vâkıf değillerdir.

⁷ Bu ağır yüke nasıl tahammül edilir?

Pîş-i Yûsuf nâziş u hûbî mekun
Cüz niyâz u âh-ı Yakûbî mekun
Ma'nâ-i mürr-i merden zi-tûtî şud-niyâz
(49) Der niyâz-ı fakr-ı hodrâ mürde-sâz
Tâ dem-i Îsâ tu-râ zinde kuned
Hemçu hîşet hûb u ferhunde kuned
Ez-bahârân key şudî ser-sez seng
Hâkşev tâ gül be-rûyed reng reng⁸

*Hulasa-i kelâm Hazret-i Şeyh o dergâh-ı münîfde bir çok sene âyin-i Mevlânâ'yı icrâ ve nakl-ı Mesnevî-i Şerîf ile kalıp dervîşânı ihyâ üzere iken (1030) da hamâme-ı rûhu kafes-i bedenden perrân ve döne döne hadîka-i behište revân olmuştur. Müşârun ileyh meczûbu'l-hâl bir zat imiş. Şu gazeli pek meşhûrdur**.*

Men tûtî-i kudsem ten fâni-i kafesimdir
İhyâ eden emvâtı Mesîhâ nefesimdir
Men bâr-ı emânet çekici ol şuturem ki
Nâlem reh-i maksûduma bang-i ceresimdir
Dil vermedi dünyâyâ olan ârif-i billâh
Bunda sebab-i mekese hevâ vu hevesimdir
Ol lem'a-i ruhsâra durur asl-ı semâ'ım
Mûsâ sıfatım nûr-ı şecer muktebesimdir
Gencine-i esrâr olalı kalb-i **Cünûnî**
Nefs-i ejderi hakka ki kemîne asesimdir

Kendilerinin irtihâlinden sonra makâm-ı mesnevihânîye yukarıda zikr ettiğimiz Pervâne Salih Dede (1073 tarihine kadar), ba'dehu Mehmed

⁸ Yusuf'un yanında naz ve muhabbet izhâr etme
Yakub'un duası ve ağlaması dışında hüznle ağlama
Ölümün acı anlamı papağanda dile geldi
Kendini niyazında ölü say
Ta ki, İsa'nın kanı sana hayat versin
Hem kendini mutlu ve bahtiyar kılarınsın
Bu durumda taşa nasıl bahar gelir
Toprak ol ki, yüzünde rengârenk güller açsın.

** *Sefîne*'de bu zatın ismi Mehmed, *Güldeste-i İrfan*'da Ahmed, Burûsa dergâhından edilen tahkîkâtta kezâlik Ahmed olmak üzere gösteriliyor. Şu ihtilaf-ı esâmîyi bir türlü anlayamadım!

Salih Dede (1114 tarihine kadar) onun da irtihâlinde Zihnî Salih Dede (1129 senesine kadar), onun da yerine biraderleri Şeyh Mehmed Arif Dede ba'dahu Mehmed Şemseddin Dede, daha sonra el-yevm postnişîn bulunan zatın pederi Mehmed Nizameddin Dede Efendiler seccadenişîn-i irşâd olarak nice zaman hizmet-i dervîşânda bulunmuşlardır.

Ve ceale'l-cennete mesvâhum!

Fakîr, me'muriyyet hasebiyle ve seyâhat tarikiyle pek çok yer gezdim, bir çok meşâyih-i kirâm-ı Mevleviyyenin mecâlis-i istifâdelerinde bulundum, bu sayede nice dergâhları ziyâret ettim. Fakat mehbat-ı envâr-ı (51) kudsiyye olan âsitân-ı feyz-nişân Mevlânâ ile Gelibolu, Kütahiye, Karahisar tekyelerinden sonra Burûsa Mevlevîhânesini pek feyizli gördüm. Hemdem Saîd Çelebi Hazretleri bâ-emr ve da'vet-i Hazret-i Abddülmecîd Hânî Dersa'adet'e geldikten sonra, mukarrer-i şâdet-penâhîleri olan Konya'ya Burûsa tarikiyle avdet etmiş ve ora dergâhında misafir kalmış idi.

O esnada Ahmed Dede'nin merkad-i münevverlerini de ziyâretle âşıkâna bir kıt'a yazıp türbenin bâlâsına ta'lîk ettirmişlerdir. Kıt'a el-hâletu hâzihî bâkidir.

Hâherzâde-i Ahmed Dede Pervâne Salih Dede, Bağdat'dan Burûsa'ya hicret ettikten sonra yukarıda bir nebze bahs ettiğim vecihle, ora Mevlevîhânesi postnişinliğine ta'yin olunmuş idi. Kendileri dâima hizmet-i devîşânda bulunmakla telezzüz ü tefeyyuz eder zevâtdan olup, hatta kûcegân-ı meydân, îfâ olunacak bazı vezâîfin kendilerine emr u tahmîl olunmasını niyâz ettikçe onlara cevâben “ber-mûceb-i seyyidu'l-kavmi hâdimuhum, în hidemât u vezâîf-i lâzime-i meşâyih est, pes çegûne diger anrâ emr becâ bâşed⁹) tenbîhiyle mukâbele ve ebnâ-yı beşere edilecek hizmet ve mu'âvenetin nezd-i Bârî'deki makbûliyyetini îzâh ederlerdi. Cennetmekân Sultân Mehmed Hân ibnu's-Sultân İbrahim Hân –aleyhimâ'r-rahmetu ve'l-ğufrânu'l-amîm- Hazretleri ziyâret-i mekâbir-i ecdâd-ı izâm için Burûsa'ya teşrîflerinde, Şeyhi mazhar-ı iltifât-ı mahsûsları buyurarak Dâru's-Sa'âdeti'ş-şerîfeleri ağası vasıtasıyla in'âm u ihsân-ı bî-nihâyede bulunmuşlar idi.

Züvvâr bizden evvel dergâhtan ayrılmışlar bizimle beraber havvâs-ı ihvân kalmış idi. Refikim Koca Mevlevîyi aldım, fakat nereye gideceğimi bilmediğim halde hücrelerin hizasından bâni-i muhteremin merkad-i mutahharı önünden geçerek yola çıktım.

Âyinden duyduğum zevk-i vicdanî, hazz-ı rûhanî beni ğaşy etmiş idi.” (Mehmed Ziya, 1328: 43).

⁹ Bu hizmetler meşâyih'in yapması gereken vazifelerindendir. O halde bunları emretmeye ne hâcet!

Hasan Tâib Efendi

Bursa'da bulunan tarihi yerleri mahalle mahalle gezerek tespit eden ve bunlarla ilgili *Hâtura Yâhud Mirât-ı Burûsa* adıyla bir eser yazan Hasan Tâib Efendi, "Pınarbaşı Kabristanı" kısmında Bursa Mevlevîhânesi hakkında şu bilgileri yazmaktadır:

"....Mezâristânın şimal karşısındaki Mevlevîhâne: Cümle kapısı üzerinde mütesâdif-i enzâr olan ebyât" diyerek 5 beyitlik bir tamir kitabesini yazmış ve şöyle devam etmiştir:

"...Kapıdan içeri girildikte sağ cihetinde türbe-i şerif ve sol cihetinde dolu hüçürât ve şeyh dairesi daha ileride harem dairesi müşâhede olunur. İşbu ebniyeler cennet-mekân firdevs-âşiyân vâlid-i mâcid-i hazret-i şehriyârî Abdülmecîd Han Efendimiz Hazretlerinin Burûsayı teşrif-i şahanelerinde merhum Serasker Rıza Paşa delâletiyle on sekiz günde geceli gündüzlü iştiğâl olunarak bina ve inşa buyurulmuş ve o vakitten beri hünkâr dairesi namıyla inşa edilen bu cihet ta'mir ve termim görmemiştir. Minber Paşa-yı merhumun valiliği hengâmında keşf-i ûlâ bi'l-icrâ seksen bin guruşa i'mâl edileceği hazine-i evkâf-ı celileye bildirilmiş ve karşılığı bulunmadığından sarf-ı nazar olunmuştur. Fakat vâli-i esbak merhum Mahmud Celaledin Paşa'nın bi'z-zat atabe-i felek mertebe-i hazret-i tâcdâr-ı a'zamîye takdîm eylediği ma'ruzatı tervîc buyurularak ihsân buyurulan atabe-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî ile vâsi' meydan ve dil-nişîn bahçesi üzerindeki semâhâne ile mahfel-i hümayuna ve türbe-i şerife sâye-i mükemmeliyetvâye-i hazret-i cihânpenâhîde bir tarz-ı mi'marî-i latife ve âliyede ta'mir ve tecdîd olunmuştur.

Mevlevîhâne-i mezkur hemen nâdiru'l-emsâl denecek sûretde enderdir. On altı kebîr sütun üzerine bina olunmuştur. Mekteb-i İdâdî-i Mülkiyye-i Şahane esbak müdiri Tarikat-ı Aliyye-i Mevleviyye müntesiblerinden İzzetli Ziya Efendi'nin himemât-ı âliyyesiyle kadîm olan mihrâb-ı şerîf dahi tarz-ı nüvin üzre nakş edilmiştir. Dergâh-ı şerif-i mezkurun matbah ve İsm-i Celâl hücre ve türbe-i şerif ve o cihette olan hüçerât vâli-i esbak merhum Süleyman Paşa'nın eser-i himmet ve gayretiyle 1273 de ta'mir olunmuştur" (Hasan Tâib Efendi, 1323: 15).

Mutfak kapısı üzerinde bulunan 5 beyitlik kitabeyi yazan Hasan Tâib Efendi; daha sonra Mevlevîhâne'nin kurucusu Ahmed Cünûnî Dede hakkında bilgi vermiş ve dergâhta görev yapan diğer meşâyihın listesini ve vefat tarihlerini yazmıştır.

Seyyid Nizameddin Dede'nin isminden sonra "*Merhûm-ı müşârun ileyhin yerinde post-nişîn-i zaman mahdûm-ı âlileri eş-Şeyh Mehmed Şemseddin Efendi bulunmaktadır*" (Hasan Tâib Efendi, 1323: 17) diyerek bu kısmı bitirmiştir.

Tâhiru'l-Mevlevî

Bursa Mevlevîhânesini ziyaret edenlerden birisi de Tâhiru'l-Mevlevî (Olgun)'dir. Gördüklerini dostu Ahmed Remzi Akyürek'e yazdığı mektuplarla paylaşan Tâhiru'l-Mevlevî, bir mektubunda önce Bursa'dan bahseder ve Bursa'nın güzelliklerini bir beyitle özetler:

*Bursa'yı ta'rîf için Tâhir hülâsa denmeli
Cennetin dünyâyâ inmiş bir muallâ gülşeni*

Kaplıcaları anlatırken Yeni Kaplıca içindeki fiskiyede daha önce yazılı olan bir levhadaki beyitlerden hatırında kalan sadece şu beyiti yazarak gözlemlerine aktarır:

*Cem' olup yetmiş iki fırka gelir Kaplıcaya
Feyz alır bûs ederek sikke-i Mevlânâ'yı
Fi'l-vâki beytin irâe ettiği gibi herkesin bûsegâhu oluyor, her teşneyi
irvâ ediyordu, Fakir de o âdete ittibâi cânâ minnet bilerek vaz'-ı şifâh-ı
bendeğî ve teskîn-i sûz-ı teşnegî ettim. Hattâ buna telmihen ve "külâh-ı
Mevlevî" gazeline ilaveten şu iki beyit hatıra geldi:*

*Yek-dilâne kiblegâh-ı cümle akvâm olması
Çok mudur mir'ât-ı vahdettir külâh-ı Mevlevî
Çeşme-i maü'l-hayât-ı ins ü cân dersem n'ola
Menba'-ı feyz-i hakîkattir külâh-ı Mevlevî*

Bu beyitleri yazdıktan sonra Tâhiru'l-Mevlevî mektubunda Mevlevîhâne hakkında bilgi vermeye başlar:

*"Dergâh-ı şerîfe de gittim. Kapıdan girilince sağ tarafta:
Mollâ-yı Cünûn-ı da'vi-i aşk
Müftî-i lüzûm-ı terk-i hestî
Sultân-ı Cünûnî Şeyh Ahmed
Sâkî-i şarâb-ı Hak-perestî
Efendimizin ve câ-nişîn-i kudsiyyetleri olan meşâyih-i kirâmın
münzevi oldukları huzûr pür-nûr olup muvâcehe penceresinde Hemdem
Çelebi merhûmun yalnız:
Âsitân-ı pîr-i ekberden çü geldi nezdine
Etme mahrum Hemdem'i ey vâkıf-ı cümle şuûn
maktâ hatırında kalan bir levhasıyla, Zîver Paşa merhûmun:*

*Olalım silsile-i cünbân-ı der-i Mevlânâ
Edelim feyz-i Cünûnî Dede'yi istihsâl
matlaında bir kıtası ve Senih Efendi'nin:
Senîh ey pâdişâh-ı mülk-i ma'nâ pâyına geldi
Huzûra armağanı cevher-i sıdk-ı dürr-i dindir
niyazını hâvi elvâh-ı nefîse muallaktır. Bunlara ilâve-i zâide olarak
Fakir de şu istirhâm-nâme'yi yazdım:*

*Ey şâh-ı Cünûn-ı deşt-i sevdâ
Müstağrak-ı bahr-i aşk u cezbe
Tâhir ki derinde sâilindir
Lütf u kerem et o mürde kalbe*

Sol tarafta hücerât ve şeyh dairesi ve karşı tarafta ise şadırvan ve semâhâne vardır ki bahçenin tâ ortasından kain olup önünde iki üç tane dâimü'l-cereyan havuzlarla cennetin gösterdi(ği) "tecrî tahtehâ'l-enhârî"n ifadesini isbat eder. Gittiğim mukâbele günü olan cuma idi. Lâkin, Şeyh Efendi olmadığından edâ-yı salâtı müteâkib ism-i Celâl okundu. Fakat Yenikapı Dergâhı'ndaki âhenk nerede? Ne ise Hak kabul etsin, okundu bitti. O akşam dergâhta kaldım. Matbah-ı şerîfi ziyâret ettim. Dört cân var. Yatsı namazından sonra mekteb-i idâdî-i mülkî müdürü olup muhibbândan bulunan Ziyâ Bey Mesnevî-i Şerîf takrîrine başladı. Cenâb-ı Mesnevî'nin ulviyetine hürmeten dinledik. Bahis, rûhun uyku hâlinde âlemine i'tilâsı ve uyku ölümün kardeşi olduğunu mübeyyin idi. Sabahleyin Gelibolu çilekeşlerinden Kayseriyeli Arap Bekir Dede ile konuşuyorduk. Akşam bulunmadığı cihetle dersin neden bahsolduğunu sordu. Fakir söyleyince "Allah Allah birisi tûfî hikâyesini bıraktı da bülbül hikâyesini söylüyordu" dedi, gülmeye başladık. Bilmem anlayışta mı, anlatışta mı" (Olgun , 1995: 198).

Albert Gabriel

1958 yılında Mevlevîhâne'yi ziyaret eden Fransız sanat tarihçisi Gabriel, Bursa ile ilgili yazdığı eserinde Pınarbaşı Mevlevîhânesi olarak tanıttığı Bursa Mevlevîhânesini "Bugün Balkan muhacirlerinin konaklama yeri olarak kullanılan hücreler ile müzik ve semâun yapıldığı 20 m eninde ve 16 direğin ayakta tuttuğu merkezde kubbesi olan semâhanesi vardır." şeklinde kısaca tasvir etmiş ve Mevlevîhâne'nin plan, kesit ve resimlerini yayınlamıştır (Gabriel, 1958: 161).

SONUÇ

Sonuç olarak şu ifade edilebilir; Bursa Mevlevîhânesi, Osmanlı topraklarında kurulan önemli Mevlevî dergâhlarındadır. Kurulduğu tarihten itibaren, birçok dervişe mekân olmuş, birçok Mevlevî burada yetişmiş, yetiştiği yerde veya başka dergâhlarda hizmet vermiştir. Mevlevîhane değişik zamanlarda Bursa'yı ziyaret eden gezginlerin, Bursa'da bulunan kimse-lerin dikkatini çekmiştir. Bunlardan bir kısmı bu mekândan feyiz alarak, aldıkları feyzi gittikleri yerler götürmüş ve başka dervişlere aktarmışlardır; bir kısmı da burayı ziyaretten aldıkları hazı hatırlarına yansıtılmışlardır.

KAYNAKÇA

- Evliya Çelebi, (1314). *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, II, İstanbul.
- Eyice, S. (1993). "Bir İstanbul Tarihçisi: İhtifalci Mehmed Ziya", *İstanbul*, Sayı: 6.
- Gabriel, A. (1958). *Une Capitale Turque*. Brousse, Paris.
- Günaydın N.- Kaplanoğlu R. (2000). *Seyahatnamelerde Bursa*, Bursa.
- Hasan Tâib Efendi, (1323). *Hâtıra Yâhud Mir'ât-ı Burûsa*, Hüdâvendigâr Vilayeti Matbaası, Bursa.
- İbnu'l-Celâl S. (1308/1892). *Burûsaya Seyahat*, Âlem Matbaası, Kostantiniyye.
- Kara, M. (1996). "Bursa Mevlevîhanesi ve Ahmed Cünûnî Dede Vakfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. II, Konya.
- Kara, M. (2001). *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa.
- Mehmed Şemseddin, (1997). *Yâdigâr-ı Şemsî Bursa Dergâhları I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa.
- Mehmed Ziya, (1328/1912). *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, İstanbul.
- Olgun, T. (1995). *Çilehâne Mektupları*, haz. Cemâl Kurnaz-Gülgün Erişen, Ankara.
- Öcalan, H. B. (2000), *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII: Yüzyıl)*, Bursa.
- Tanrıkorur, B. (2000). *Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimarî Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, II, Konya.